

DARIUSZ KOŁODZIEJCZYK

Az oszmán „katonai lemaradás” problémája és a kelet-európai hadszíntér

A kor sztereotípiái és egy adott korszak szellemi hátere gyakran befolyásolta a történe-szket érdeklődési körök kiválasztásában, illetve a múlttal kapcsolatos értékelésükben. Ágoston Gábor nemrég állást foglalt arról, hogy az egykor élénk történeti viták, amelyek az-zal foglalkoztak, hogy a korai modernkori iszlám államok hogyan vették át a nyugati hadi technikát, mélyen gyökereztek az 1950-es évek hidegháborúját jellemező kémkedési téboly-ban.¹ Röviddel a Szovjetunió közelmúltban bekövetkező szétesése előtt Geoffrey Parker ugyanígy hasonlított a túlméretezett, cróteljesen változó oszmán hadigépezetet a kelet-cu-rópai szocialista országok ipari óriásaihoz, amelyek hosszú távon képtelenek voltak a fejlett nyugati technológiával versengeni.² Mégis minden ilyen összehasonlítást bizonyos fokú fenntartással kell vennünk, akármilyen tanulságosak is. A 30 éves háborúval és a II. világ-háborúval kapcsolatos hadtörténeti fejlemények hatására született meg ez az írás, amelyet szélesebb körű vitaindítónak szántam.

Néhány évvel ezelőtt a Cambridge-i Egyetemen egy lengyel lány beszámolt nekem angol tanárának kijelentéséről, miszerint 1939 szeptemberében lengyel lovasok puszta karddal ro-hantak a német tankok ellen. Annak ellenére, hogy a lengyel és a német hadsereg technikai különbségei vitathatatlanok voltak, egy olyan történelmi sztereotípiával van dolgunk, amely a kollektív emlékezetben gyakran megjelenik.³ A valóságban azonban ilyen rohamra soha nem került sor. Ehelyett a lengyel hadjárat után a német katonai hatóságok és a náci propa-ganda minisztérium olyan filmeket készített, ahol német színészeket lengyel egyenruhába öltöztettek és arra kértek, hogy a legyőzött ellenség kezdetlegességét hangsúlyozzák.⁴ Ezek-ből a kommentár nélküli felvételekből még mindig lehet részleteket megtekinteni a II. világ-háborúról készült dokumentumfilmekben. Ironikus módon a lengyel harciasság hamis jele-necti kapóra jöttek a háború utáni lengyel romantikus mitológia számára; hatalmas szimbo-likus értéküket pedig Andrzej Wajda filmjei aknázták ki sikeresen.

A háború előtti „kapitalista” Lengyelország hivatalos kritikája számos lengyel történészt készített arra, hogy a háború előtti lengyel hadsereget és hadi doktrínáit teljesen meg-ragadja. Az 1939-es hadjárat kimenetele könnyedén alátámasztotta ezt a fajta elfordulást. A lovak és a lovasság így a „nemes és reakciós” értékek szimbólumaként szolgáltak az 1945⁵

¹ Ágoston Gábor: Ottoman artillery and European military technology in fifteenth and seventeenth centuries. *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, 47. 1994. 15-48., 19. (a továbbiakban: Ágoston 1994.)

² Ágoston 1994. 32. Lásd még Parker, Geoffrey: *The military revolution. Military innovation and the rise of the West, 1500-1800.* Cambridge, 1992. 126.

³ Ez a sztereotípija újra megjelenik a Lengyelországról szóló rendkívül felületes fejezetben Downing, Brian: *The Military Revolution and Political Change. Origins of Democracy and Autocracy in Early Modern Europe.* Princeton, 1992. 154.

⁴ A *Feuertaufe* című leghíresebb paradokumentumfilmet Hans Bertram rendezte 1939-ben. Két évvel később Bertram a *Kampfgeschwader Lützow* című játékfilmet készítette el, amely Lengyelországban 1939 szeptemberében játszódik. Lásd Drewinak, Bugoslaw: *Teatr I film Trzeciej Rzeczy w systemie hitlerowskiej propagandy.* Gdańsk, 1972. 270-71. és Leiser, Erwin: *Nazi Cinema.* London, 1974. 32.

⁵ A mezőgazdaságban a traktor kultusz (beleértve a női traktorvezetőket) a modern szocialista termelő szövetkezet rendszerét propagálta, amely ellenkezője volt a visszamaradt parasztgazdaságoknak, a ka-

után bevezetett „modern és progresszív” politikai rendszer ellenében. Nemrég lengyel hadtörténészek újra felfedezték azt az ellentmondásos ténytet, hogy a lovasságnak még a II. világháborúban is szerepe volt, főleg Kelet-Európa sáros, csúszós útjain, amelyek a tankok számára szinte egész tavasszal és ősszel járhatatlanok voltak. Nemcsak a lengyelek, hanem az oroszok, a németek és szövetségeseik is felhasználták a lovasságot, nem annyira tankok ellen, mint inkább a szállítás egy hasznos válfajaként.⁶

Annak ellenére, hogy bármilyen történelmi téma ideológiái megközelítése sajátosan jellemző volt Kelet-Európára, Edward Said és Maria Todorova nemrég bemutatták, hogy a sztereotípiák és tudatalatti ideológiák úgy a jelenben, mint a múltban a nyugati tudományos élet részévé is váltak.⁷ Ennek a megközelítésnek a lovak hadi szerepét illető vélemények a leghírhedtebb példái. Az „idejétmúlt” lovasság így a feudális társadalmat szimbolizálta vagy – Ázsia esetében – az „örök Keletet”, amely szöges ellentétben állt a bármely modernkori európai állam által megkövetelt lőfegyveres „haladó” gyalogsággal. Ennek a sztereotípiának tulajdonítják sokan a nyugati történetírás olyan modernizáló uralkodók iránt tanúsított tiszteltét, mint a perzsi Nagy Abbasz vagy az orosz Nagy Péter.

Bár a szakértők még mindig vitatják, hogy mi döntötte el a csaldiráni oszmán győzelmet (1514) – a lőfegyverek hiánya a perzsa csapatoknál vagy Szelim szultán seregének jobb szerveztsége –, vagy hogy ki segítette Cortezt Mexikó meghódításában – lőfegyverek, lovak vagy egyéb körülmények –, a népszerű történelemkönyvek egyértelműen leszögzik, hogy a gyalogság és a lőfegyverek „korszerűnek” számítottak, míg a lovasság „idejétmúltnak”. Az ilyen álláspont viszont súlyosan akadályozza, hogy komoly vitát lehessen folytatni arról, hogy a lovasság mennyire volt hasznos a kora újkor és a modernkor csatáerein.

Agoston Gábor és Virginia Aksan nemrég megkérdőjelezte az oszmán „katonai lemaradás” paradigmáját, és azt, hogy a kora újkori muzulmán társadalmak képtelenek voltak hadseregiüket modernizálni. E két szerző bemutatta, hogy az oszmánok, legalábbis a 17. század végéig a logisztika, a beszerzés és a lőpor előállítás terén fel tudták venni a küzdelmet a nyugati kihívással.⁸ Írásom egy másik, ehhez a témához kapcsolódó problémát is felvet: mennyire voltak elavultak az oszmánok háborúzásról alkotott nézetei a gyalogság és lovasság arányainak megítélés tekintetében?

Tekintsük meg közelebbről a 17. századi Kelet-Európát. Perry Anderson klasszikus nézete szerint a régió vezető, de gyakran nem tudatos „modernizálói” a 30 éves háborúban résztvevő svéd egységek voltak. Anderson úgy véli, hogy a „kelet kalapácsának” számító svéddekllel való megbirkózás szükségessége arra kényszerítette a helyi uralkodókat és az arisztok-

tolikus egyház által megtestesített hagyományos értékek képviselőjének, ahol lovakat használtak fő igavonó állatként.

⁶ 1935-ben a lengyel hadsereg 10,5%-át még mindig a lovas egységek alkották, a francia hadsereg 6,4%-át, a szovjet csapatok 6,2%-át és a németek esetében csak 2,1%-át; lásd Kozłowski, Eugeniusz: *Essais de modernisation des forces armées de la deuxième République Polonaise dans les années 1935-1939*. In: *Histoire militaire de la Pologne. Problèmes choisis: dissertations, études, esquisses*. Szerkesztette: Witold Biegański, Piotr Stawcki és Janusz Wojtasik. Warszawa, 1970. 245. (a továbbiakban: *Histoire militaire de la Pologne*) Abban az időszakban egyébként a török hadsereg tevéket is igénybe vett Anatóliában; lásd Faroqhi, Suraia: *Camels, Wagons, and the Ottoman State in the Sixteenth and Seventeenth Centuries*. *International Journal of the Middle East Studies*, 14. 1982. 523-39., különösen a 29-30. jegyzetek az 537. oldalon.

⁷ Said, Edward: *Orientalism*. New York, 1978.; Todorova, Maria: *Imagining the Balkans*. New York, 1997.

⁸ Agoston Gábor: *Gunpowder for the sultan's army: New sources on the supply of gunpowder to the Ottoman army in the Hungarian campaigns of the sixteenth and seventeenth centuries*. *Turcica. Revue d'études turques*, 25. 1993. 75-96. Az 1768-1774-es orosz-török háborúról tartott előadásában (1995. április, ARIT Istanbul) Virginia Aksan meglepően hatásosnak értékelte a korabeli oszmán beszerzési rendszert; kissé módosított, megjelentetett változatát lásd Aksan: *Whatever happened to the Janissaries? Mobilization for the 1768-1774 Russo-Ottoman War*. *War in History*, 5. 1998. 23-36.

ráciát, hogy hosszú távú politikai és pénzügyi reformokat vigyenek véghez.⁹ Pusztán katonai szempontból tekintve a Svédországgal való folyamatos háborúzás jelentősen hozzájárult a lengyel-litván gyalogság és tüzérség fejlődéséhez, mivel eredetileg a svéd oldalon csekély katonai egységek nagyobb létszámúak voltak, valamint jobban képzettek és felszerelték.¹⁰ Eddig a pontig a következő paradigmát elfogadván – tűzfegyveres gyalogság = korszerű; szabályos lovasság = elavult –, ahhoz a várható következtetéshez juthatunk, hogy a lengyel haderő az ellenség nyomásának hatására modernizálódott.

Bonyolultabbá válik azonban a kérdés, ha elgondolkozunk azon, hogy a lengyel háborúk fejtejték-e ki valamilyen hatást a svéd hadseregre. A válasz igen meglepő: 1654-ben a Lengyelország ellen indított háború küszöbén a svéd hadsereg 25%-át a lovasság és 75%-át a gyalogság alkotta, miközben a lengyel-litván támadást eldöntő határozatot követően további 25 lovas ezred és csak 9 gyalogos ezred toborzását rendelték el.¹¹ A következő hónapokban a svédek tovább növelték a lovasság szerepét. Hívjuk ezt „demodernizációs” irányzatnak? Lengyelországot most figyelmen kívül hagyva hadtörténészek megfigyelték a lovas hadtestek általános feléledését Európa-szerte a 30 éves háború utolsó éveiben.¹²

A 17. századot Lengyelország-Litvánia és az Oszmán Birodalom között lezajló hatalmas katonai összecsúszások jellemezték 1620-1621, 1672-1676 és 1683-1699 között. A sztereotípiákkal ellentétben ezek a háborúk a lengyel-oszmán kapcsolatok szembetűnően rövid időszakát adják, amelyeket nagyrészt hosszantartó béke jellemez az egész 16. és 18. században, illetve a 15. és 17. század jelentős részében. A 16. században Lengyelország-Litvánia az oszmánok Habsburg-ellenes politikájának oszlopa volt Kelet-Európában: a Krakó és Isztambul közötti diplomáciai kapcsolatok barátiak maradtak. Ez így folytatódott egészen a század végéig, amígor is a egyrészt az ukrán kozákok oszmán területen folytatott portyázásai, Lengyelország moldovai jelenléte, III. Zsigmond Habsburg-párti politikája, másfelől pedig a tatár és nogaj támadások növekvő feszültséget eredményeztek, ami háborúhoz vezetett.¹³

Amíg az oszmán és tatár háborúk hatását a lengyel haditechnikára olyan szerzők vizsgálták, mint Jan Wimmer és Tadeusz Nowak,¹⁴ addig csekély a háborúknak a oszmán félre gyakorolt befolyása még további tanulmányozásra vár. A mai álláspontnak megfelelően csak néhány javaslatot és kísérleti jellegű hipotézist vehetünk fel.

A 17. századi lengyel huszár egyenruháját és fegyvereit széles körben ismertté tette a Rembrandtnak tulajdonított *Lengyel lovas* című híres portré. A megjelenített keleties öltözékű katonája a könnyűlovasság soraiban szolgált. Azonban nem a könnyű, hanem a lengyel nehéz lovasság volt az, amely a 17. századi Európa legjobb lovas egységének a címére törekedett. A legnevezetesebb és leglátványosabb képviselői a huszárok voltak (a név a szerb eredetű *gusar* szóból származik), akiket díszítő és pszichológiai funkcióval bíró hatalmas szárnyakkal láttak el. Báthory István király, erdélyi fejedelem és oszmán vazallus 1576-ban

⁹ Anderson, Perry: *Lineages of the Absolutist State*. London, 1977. 197-198.

¹⁰ Wimmer, Cf. Jan: *L'infanterie dans l'armée polonaise aux XVe-XVIIIe siècles*. In: *Histoire militaire de la Pologne*, 86-87. és Teodorczyk, Jerzy: *L'armée polonaise dans la première moitié du XVIIIe siècle*. In: *Histoire militaire de la Pologne*, 110-113.

¹¹ *Wojna polsko-szwedzka 1655-1660*. Szerkesztette: Jan Wimmer. Warszawa, 1973. 131-133. (a továbbiakban: Wimmer)

¹² Wimmer 134.; lásd Frost, Robert: *Potop s teoria rewolucji militarnej*. Szerkesztette: Jadwiga Muszyńska és Jacek Wijaczka. Rzeczpospolita w latach Potopu, Kielce, 1996. 147-165.

¹³ A lengyel-oszmán kapcsolatokra vonatkozóan lásd megjelenésre váró könyvem: *Ottoman-Polish Diplomatic Relations (15th-18th Century): An annotated Edition of Ahnames and other Documents*. (Leiden: E. J. Brill)

¹⁴ Lásd például Wimmer, Jan: *Wieder 1683. Dzieje kampanii i bitwy*. Warszawa, 1983.; Nowak, Tadeusz: *O wpływie walk z Turcją i Tatarami na rozwój polskiej techniki wojskowej XVI-XVII w*. *Kwartalnik Historii Nauki i Techniki*, 28. 1983. 589-613.

rendelte el ilyen alakulatok létrehozását, amelyeket hosszú (max. 5 m) lándzsákkal láttak el, nehéz páncélzatba öltöztettek és nagy termetű lovakra ültettek.¹⁵ Az egységeket nemcsak lovasság, hanem gyalogság ellen is bevetették függetlenül attól, hogy a gyalogság dárdával vagy karabéllyal volt felszerelve. A első lándzsás roham után a huszárok karddal és pisztollyal folytatták a küzdelmet. Naponta 70 km-t vagy esetenként többet is meg tudtak tenni, ami a hatalmas kelet-európai sztyeppéken – William McNeill szerint a „transzkontinentális galopp földjén” – gyors mozgást tett lehetővé.¹⁶

Kircholmnál 1605-ben a litván Jan Karol Chodkiewicz nagy hetman vezette 3500 lovas katoná megsemmisítette a IX. Károly király irányította 11 ezer fős svéd hadsereget. 1621-ben Chodkiewicz megállította II. Oszmán szultán csapatait Hotinnál, ebben az esetben viszont nem csak a lovasság segítségével. A lengyel huszárok 1629-ben majdnem megölték a legendás svéd Adolf Gusztávot a tircianai vesztés csatában. Csak a 17. század második felében, a lőfegyverek állandó fejlődésének következtében tudja megállítani a huszárok támadását egy jól képzett gyalog század, annak ellenére, hogy ez a lovasság még mindig nagy veszélyt jelentett. 1673-ban a lendő lengyel király, Sobieski János hetman Hotinnál megsemmisítette a Damaszkusz kormányzója, Hüszcin pasa által vezetett oszmán hadsereget. Évekkel később Karl von Clausewitz,¹⁷ a háborúzás jelentős elmélkedője dicsérte Sobieskit ezért a győzelemért. Végül a lengyel huszárok talán leghíresebb ütközetére Bécsnél került sor 1683-ban.

A számos csatateri győzelem ellenére ostrom esetén a lengyelek sokkal gyengébbnek bizonyultak. 1672 augusztusában az egyik legerősebb lengyel erődítményt, Kamieniec Podolskit – amelyet a lengyel nemesek a „kereszténység védőbástyájának” hívtak – könnyedén elfoglalta az oszmán hadtest röpké kilenc nap leforgása alatt. A balsorsú védőket a lengyel-litván közvélemény hamarosan árulással vádolta és felelősnek tartotta azért, hogy megadták magukat, de a megalázó vereség valódi oka ennél sokkal egyszerűbb volt. Az oszmán hadsereg, amelyet francia tanácsadók segítettek, szigorúan követte a kor katonai zsenijének, Sebastien Vauban-nak az előírásait, s azoknak megfelelően párhuzamos árkokat ástak és nehéz tüzérséget használtak, beleértve a nagy hatótávolságú töltő fegyvereket a „balyemez”-eket, amelyek 45 font súlyú (16 *okka*) ágyúgolyókat is képesek voltak kilőni.¹⁸ Az állandó gyalogság mellett nagy szerepet játszottak a hadjárat és ostrom során a lagumászik (aknászok) és a kumbaradszik (gránátosok) korszerű hadosztályai, akik pontonhidakat építettek a Dunán és a Dnyeszteren, és akik Kamieniec falai alatt aknákat telepítettek. A híres lengyel lovasságot nem tudták időben felállítani, és így a ostromlott erődöt nem tudták megsegíteni.

¹⁵ Lásd Cichowsky, Jerzy – Szulczyński, Andrzej: *Husaria*. Warszawa, 1977. 12-15.

¹⁶ McNeill, William H.: *Europe's Steppe Frontier 1500-1800*. Chicago, 1964. 3.

¹⁷ Clausewitz, Karl von: *Hinterlassene Werke des Generals Carl von Clausewitz über Krieg und Kriegführung*. Vol. 10: *Strategische Beleuchtung mehrerer Feldzüge von Sobiesky*, München, Friedrich dem Grossen und dem Herzog Carl Wilhelm Ferdinand von Braunschweig und andere historische Materialien zur Strategie. Berlin, 1837. 9-11.; Sobieski hadművészetével kapcsolatosan lásd még Wimmer, Jan: *Jan Sobiesky's Art of War*. *Historia Militaris Polonica*, vol. 2. Warszawa, 1977. 17-38.

¹⁸ Lásd Kołodziejczyk, Dariusz: *Podole pod panonwanian tureckim*. *Ejalet kamienicki 1672-1699*. Warszawa, 1994. 169. 1699 júniusában a karlócai béke által kieszközölt Kamieniec evakuálása előtt az oszmánok lajstromba vették az erődben létező tüzérségi felszerelést, melyet ma Isztambulban őriznek, a török miniszterelnöki levéltárban (Basbakanlik Arşivi, D. BSM 935). Az akkoriban Kamieniecben lévő 13 mozsár(ágyú) és 227 lőfegyver közül 9 mozsarat és 60 lőfegyvert (52 oszmán, 8 európai származású) a nyilvántartás szerint az oszmánok hozták az erődbe 1672-ben. A fegyverek között találhatunk 4 faltörő ágyút (balyemez), melyek 16 okkányi (1 okka = 1.300 g) lövedékeket lőttek ki, 18 közepes nagyságú fegyvert, 3, 5, 9, illetve 11 okkás lövedékekkel (4, 6, 5, illetve 3 lőfegyver), valamint 38 kisebb méretű, „czred fegyver”-nek (top-i alay) vagy sahinak nevezett lőfegyvert. Az oszmán tüzérség osztályozásával, valamint az „Oszmán óriás fegyverek elméleté”-vel kapcsolatosan lásd Ágoston 1994. 32-46.

Sobieski hetman csak egy év múlva tudott csapatokat szervezni, hogy az ellenséggel szembe szálljon. Míg a hotini győzelem újra bebizonyította a lengyel hadsereg fölényét a csatatéren, addig a lengyel egységek tehetetlennek bizonyultak Kamieniec jól képzett oszmán védőivel szemben, akik majdnem 6000 főt tettek ki. Az erőd számos lengyel támadásnak ellenállt 1699-ig, amikor is a karlócai béke értelmében visszaadták azt eredeti tulajdonosának.

A 17. században a lengyel lovasság fölénye szembe tűnő volt minden oszmánokkal vívott csatában. Ez nem meglepő annak tudatában, hogy az oszmán *timár* lovasság a 17. század végétől hanyatlásnak indult. Ez a hanyatlás az oszmán társadalom általános válságát tükrözte (ahogy Kocsi bég és más *nasihatname* – „tanácsok könyve” –¹⁹ irodalmi műfajában alkotó kortárs oszmán szerző vélte), vagy legyen az tudatos változtatás, amelyet az oszmán hatóságok vittek véghez annak érdekében, hogy a feudális lovasságot felváltsák egy fegyverekkel felszerelt, fizetett gyalogsággal (ahogyan Halil Inalcik és Douglas Howard sugallta²⁰), az eredmény ugyanaz: az egykor híres oszmán lovasság már nem tudta felvenni a harcot az ellenséggel szemben. A magas infláció ellenére, ami 1584-1600 között 100%-os mértéket is elért, 1584-1691 között pedig 500%-ig növekedett, a *timár*ból származó átlag éves bevétel megtartotta a körülbelül 3000 akcsényi névértékét. Arany forintban számolva ez az összeg 1584-ben 50 forintnak felelt meg, 1600-ban 25-nek és 1691-ben már csak 10-nek.²¹ Vera Mutafčieva arról számolt be, hogy a parasztok teljes adóhányadában a 15. század végétől a *timár* tulajdonos közel 70%-os részesedése 15-20%-ra esett vissza az elkövetkezendő száz évben.²² Addig, amíg a *timár* bevételek változatlanok maradtak, az oszmán parasztoktól kicsekart rendkívüli adók és természetbeni juttatások nagy részét közvetlenül az állami kincstárba irányították.

Ugyanabban az időszakban a lengyel huszárokat jobban megfizették, mint bármely más katonai alakulatot. A hivatásos katonákon kívül a leggazdagabb nemesi családok is a hadseregbe küldték fiaikat szolgálni, mivel ezt karrierjük szempontjából hasznos és szükséges lépésnek tartották. Ha kizárólag marxista módszert alkalmazunk, a lengyel huszárok, illetve az oszmán *timár* sipahik gazdasági helyzetének összehasonlítása megmagyarázza a csatatéren elért eredményeket.

A Velence és a Habsburgok ellen viselt háborúk arra kényszerítették az oszmánokat, hogy a lovasság rovására fejlesszék a gyalogságot és a tüzérséget. Ezeknek a reformoknak a gyümölcsét 1663-ban Újvárnál, 1669-ben Candiánál, 1672-ben Kamieniec-nél és 1683-ban kis híján Bécsnél aratták le. Az oszmán krónikák nem hagynak kétséget afelől, hogy Kara Mustafá nagyvezír nem számított arra, hogy Bécsnél a lengyel királlyal találkozik. Az talán legáltalánosabb olyan fontos, hogy a lengyel lovasság fogadtatására sem gondolt. Még a néhány, az

¹⁹ Risale-i Koci Bey; a török-oszmán szöveg 1860-ban jelent meg, a francia fordítás 1725-ben, a német 1861-ben, az orosz 1873-ban, a magyar pedig 1896-ban került kiadásra. A *nasihatname* irodalom hagyományos, tudományos értelmezésének legjobb példája Smirnov, V. D.: *Kučibej Gjumjurdžinskij I drugie osmanskie pisateli XVII veka o pričinax upadka Turcii*. Sankt Petersburg, 1873. Ezt a hagyományos nézetet kérdőjelezte meg nemrég Bureaucrat and Intellectual in the Ottoman Empire. The historian Mustafa Ali (1541-1600) (Princeton, 1986.) című monográfiájában Cornell Fleischer.

²⁰ Ez utóbbi véleményt fejtette ki bővebben Douglas Howard a meg nem jelölt *The Ottoman Timar system and its transformation 1563-1656* (Bloomington, 1987.) című doktori disszertációjában; szintén erről szól Halil Inalcik *Military and Fiscal Transformation in the Ottoman Empire, 1600-1700* című cikke, *Archivum Ottomanicum* 6. 1980. 283-337.

²¹ Az inflációs rátákkal kapcsolatban lásd Berov, Ljuben: *Dvižecnio na cenite na Balkanite prez XVI-XIX v. i evropejskata revolucija na cenite*. Sofia, 1976. 55., valamint Pamuk, Sevket: *Money in the Ottoman Empire, 1326-1914* című cikke, amely a Halil Inalcik és Donald Quataert által szerkesztett *An Economic and Social History of the Ottoman Empire 1300-1914*-ben (Cambridge, 1994.) című kötetben jelent meg: 947-980., különösen 964.

²² Mutafčieva, Vera: *Agrarnite odnosenija v Osmanskata Imperija prez XV-XVI v.* Sofia, 1962. 243.

ostromlásban oszmán oldalon harcoló lovas osztag sem készült fel a csatateri küzdelmekre. Silahdar török történetíró szerint az oszmán lovak két hónapig nem láttak árpat és legyengültek.²³

1683. szeptember 12-én a keresztény sereg bal szárnyán lévő Habsburg-gyalogság támadása előkészítette a jobb szárnyon lévő Sobieski vezette lengyel lovasság rohamát, amely eldöntötte a csata sorsát. Egy másik oszmán történetíró, Dжебeci Hasan Esiri arról számol be, hogy „a lengyel király személyesen érkezett, és 16 ezer fős páncélos lovasság állt a rendelkezésre, nem számítva más egységeket”.²⁴

Minden bizonnyal azoknak a hadszíntereknek, ahol az oszmán csapatok harcoltak, eltérő jellege kényszerítette az oszmán államférfiakat arra, hogy konzervatívabb szemszögből közelebb lépjenek meg a „korszerűsítést”. A nehéztüzérség és gyalogság – amely Közép-Európában a 30 éves háború és a hosszas Habsburg–Oszmán összetűzések során kifejlődött – még mindig nem bizonyult túl hasznosnak a hatalmas kelet-európai sztyeppéken, ahol nem voltak fontos erődítmények, illetve nem állt rendelkezésre megfelelő úthálózat sem.

Talán ahelyett, hogy azért ítélnék el az oszmánokat, hogy nem fejlesztették elégséges ütemben a gyalogságukat és tüzérségüket, inkább azt vethetnénk a szemükre, hogy túlságosan gyorsan lemondtak egykor kitűnő lovas hadegységeikről, amelyek továbbra is nélkülözhetetlenek voltak a kelet-európai frontokon. Ezt a dilemmát Kara Mustafa zavara nagyon jól példálja, aki egyáltalán nem számított arra, hogy lengyel lovasság fogadja Bécs várfalánál. 1683-ban az ostromló „modern” oszmán hadsereg nem volt felkészülve a lovascsatákra, aminek viszont Sobieski nagymestere volt.²⁵

Fordította: Redl Emőke

²³ Kara Mustafa pod Wiedniem. Źródła muzulmańskie do dziejow wyprawy wiedeńskiej 1683. Szerkesztette és fordította: Zygmunt Abrahamowicz. Cracow, 1973. 168. (a továbbiakban: Abrahamowicz)

²⁴ Abrahamowicz 231.

²⁵ Ágoston szerint, az 1683. év új korszak kezdetét jelezte a magyarországi oszmán-európai konfrontációban, amikor is az erődharcot felváltotta a nagy csatateri harc (1683-1697 között 15 ilyen csatározásra is sor került). (Ágoston 1994. 48.) Talán nem véletlen, hogy a harc sorozat első két csatározását a keresztény oldalon Sobieski vezette, aki kelet-európai tapasztalatait használhatta fel a közép-európai csatateren.

DARIUS KOŁODZIEJCZYK

*The Problem of Ottoman “military backwardness”
and the East European Theatre of War*

The paradigm of the Ottoman “military backwardness” and of the inability of Muslim societies to modernize their armies in the early modern period has been recently questioned by Gábor Ágoston and Virginia Aksan. As far as logistics, provisioning of troops and gunpowder production is concerned, the Ottomans were still able to match the Western challenge at least until the end of the seventeenth century.

This paper raises another problem connected with this matter. The different character of various theatres of war on which the Ottoman armies were engaged, forced the Porte to a more conservative attitude towards “modernization.” The heavy artillery and infantry, developed in Central Europe during the Thirty Years' War and during the long-lasting Habsburg-Ottoman confrontation, was still of little use in the vast East European steppes, devoid of important fortresses and lacking an adequate network of roads.

Often accused of insufficiently developing infantry and artillery, the Ottomans could not give up expensive cavalry troops, because these troops were still indispensable in the East European war theatre. The best illustration of this dilemma is the confusion of the Grand Vizier Kara Mustafa, who did not expect to meet the Polish cavalry at the walls of Vienna. In 1683 the besieging Ottoman army was not prepared for a cavalry battle, in which Sobieski was a master.